

NEVŞEHİRLİ DAMÂD İBRAHİM PAŞA'NIN İSKÂN FAALİYETLERİ: LÂLE DEVRİ'NİN ŞANSLI ŞEHİRİ NEVŞEHİR

Mustafa Fırat GÜL*

Özet

Osmanlı tarihinde önemli bir dönem olan Lâle Devri hakkında araştırmalar devam etmektedir. 18. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devletinde birçok alandaki gelişmeler, değişimler incelenirken Anadolu'da durum nasıldır sorusu çoğu zaman cevapsız kalmaktadır. Bu çalışmada Lâle Devri'nin Anadolu'daki yankısı göz önünde tutularak Nevşehir'deki yansımalarına bir cevap aranmaya çalışılmıştır. Özellikle Nevşehir Lâle Devri'nin şanslısı olarak ön plana çıkmaktadır. Küçük bir köyden yeni bir şehrin meydana geldiği bu dönemde Nevşehirli İbrahim Paşa'nın iskan politikası oldukça önemlidir. İnsanların Nevşehir'e nasıl iskan edildiği, Nevşehir'e hangi şartlarda hangi grupların yerleştirildiği arşiv belgeleri ışığında aydınlatılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Lâle Devri, III. Ahmed, Dâmad İbrahim Paşa, Nevşehir, İskân

THE SETTLEMENT ACTIVITIES BY GROOM İBRAHİM PASHA OF NEVSEHIR: THE PROSPEROUS CITY OF TULIP ERA, NEVSEHIR

Abstract

The researches have been conducted on Tulip Era which is a very important period of Ottoman history. While developings and changes in many fields of Ottoman Empire in the first half of 18th. century are studied, the answer to the question "What is the situation in Anatolia?" is frequently unanswerd. In this paper, the writer studies to find an answer of that question by realizing the reflection of Lale Era on Anatolia. Especially Nevsehir stands in the forefront as fortunate of Tulip Era. Project of Ibrahim Pasha is pretty important in that period in which Nevşehir comes from a small rural to a large urban settlement. The answers of how people were settled to Nevşehir, in which conditions which groups were settled will be explained in the light of archive documents.

Key Words

Tulip Era, Ahmed III, Dâmad İbrahim Pasha, Nevsehir, Settlement

* Tarih Araştırmacısı, Aksaray/Türkiye. mustafafiratgul@hotmail.com

GİRİŞ

Nevşehir, yani yeni şehir malumdur ki, Damad İbrahim Paşa'nın eseridir. Yeni şehrin eskisi nasıldı diye şöyle bir geriye doğru gidip bakmakta fayda var.

Nevşehir'in eski isminin Nyssa olduğu ileri sürülmektedir. (Güney, 2008: 5). Yapılan araştırmalarda tespit edilen wabartumlara göre şehir İÖ. 2000 ile 1750 arasında Asur Ticaret Kolonileri döneminde göz önündeydi (Komisyon, 2004: 12). İÖ. 1650'den itibaren uzun süre Hititlerin idaresi altındaki Nevşehir, İÖ. 550-332 tarihleri arasında Perslerin hâkimiyetini görmüştür. Sonrasında da Kapadokya Krallığı, Roma ve Bizanslılar (Şahin, 1997: 64).

Doğu Roma (Bizans) döneminin en önemli yerleşim yerlerinin başında Aksaray (Ihlara, Yaprahisar, Selime, Gelveri), Kayseri ve Nevşehir gelmektedir. Volkanik arazideki tuf kayaların kolaylıkla oyulabilmesi sayesinde Hıristiyanlar bu oyuklarda yaşamıştır. Çünkü paganist, anlayışsız ve tahammülsüz Roma'nın zulmünden kaçan Hıristiyanların sığınmalarına hem kolay şekil verilebilen, yazın serin, kışın ise sıcak olan kayalar hem de hoşgörülü halk imkan tanımıştır. Bölge, sonrasında uzun süren bir el değiştirme sürecine girdi. Bu el değiştirme Bizans ve İslam Orduları (özellikle Abbasiler) arasında olmaktadır. Malazgirt Zaferi'nden sonra Türklerin yerleştiği yerlerden olan Nevşehir'de de birçok ismin Türkleştirildiği bilinmektedir. Nevşehir'in kurulmuş olduğu yerde daha önce Muşkara vardı. Muşkara'nın Selçuklular döneminde 17-18 haneden oluşan küçük bir köy olduğu belirtilmektedir (Bilge, 1966: 36).

1243 Köseadağ Savaşı'ndan sonra Moğol-İlhanlı hakimiyetine giren Nevşehir, XIV. Yüzyıl ortalarında Eratnalılar'ın, 1365 yılında da Karamanoğulları'nın yönetimiyle tanıştı. Osmanlılar'ın eline geçen şehir 1402 Ankara Savaşı yenilgisi sonrasında Timur tarafından yeniden Karamanoğulları'na verildi. 1489 yılında ise Dulkadiroğulları yönetimine girdi (Şahin, 1997: 64). Yavuz döneminde tamamen Osmanlı'nın eline geçti (Bilge, 1966: 40). 1530 yılındaki sayımda Muşkara'nın nüfusu 150 neferdir (Şahin, 1997: 40). Ürgüp, merkezî konumda iken Muşkara (Nevşehir) küçük bir köy görünümündeydi. Lâle Devri'nde Sadrazam İbrahim Paşa'nın gayretleriyle önemli bir yerleşim olan Nevşehir bir ara sancak bile olmuştur (BOA, MVL, 9-2).

Nevşehir Osmanlı'nın son dönemlerinde Niğde'ye bağlı kazalardan birisiydi¹. 30.06.1954 yılında çıkarılan 6429 numaralı kanunla Nevşehir

¹ Arşivde -dijital ortamda- bulunan ve incelediğimiz salnamelerde bilgiler çoğu zaman tekrar edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. KVS, H. 1286- M.1869-1870, H. 1290- M.1873-1874, H. 1291- M.1874-1875, H. 1292- M.1875-1876, H. 1294-

müstakil bir vilayet olmuştur (Bilge, 1966: 10). Bugün Acıgöl, Avanos, Derinkuyu, Gülşehir, Hacıbektaş, Kozaklı ve Ürgüp ilçeleriyle büyümeye devam eden bir şehirdir.

I. LÂLE DEVRİ

Nevşehirli Damad İbrahim Paşa denilince akla Lale Devri ve küçücük bir köyü şehre çeviren bir devlet adamı; Lale Devri denilince de lale bahçeleri, matbaa, Patrona Halil İsyanı ve Nevşehirli Damad İbrahim Paşa gelmektedir.

Damad İbrahim Paşa'dan ve kurduğu şehir için yaptığı iskân faaliyetlerinden bahsetmeden evvel Lale Devri hakkında özet mahiyetinde bilgi vermenin münasip olacağı kanaatindeyiz.

Lâle² devri, birçok kaynakta, Pasarofça Antlaşması'yla başlatılır, III. Ahmed'in tahttan indirilişiyle sonlandırılır (Uslubaş, 2007: 399). Ama daha çok III. Sultan Ahmed döneminde, Nevşehirli sadrazam Dâmad İbrahim Paşa'nın teşvikiyle lâle bahçelerindeki eğlencelerden³ dolayı 1718-1730 arası Lâle Devri diye adlandırılmıştır (Pakalın, 1983: 384-385; Ayverdi, 1976: 182).

Lâle Devri elbette sadece eğlencelerden ibaret değildi. Tarihçi Barkey'e göre durum farklıydı. III. Ahmed ile dâmadı teknolojik ve kültürel gelişmelerden uzak kalmak istemiyor, ülkelerini geliştirmeye çalışıyorlardı (Barkey, 2008: 284). Aslında bu devrin en büyük özelliği Osmanlı'nın yüzünü ilk defa batıya dönmesidir. Daha önce yapılan ıslahat faaliyetlerinde Osmanlı'nın geçmişi örnek alınırken, bu dönemden sonra Avrupa örnek alınmaya başlandı (Afyoncu, 2007: 405).

Dâmad İbrahim Paşa, batılı devletlerle diplomatik ilişkileri geliştirip, savaşlardan uzak kalma düşüncesindedir. Yirmisekiz Çelebi Mehmed'in Fransa'yı öven risalesinden oldukça etkilenir. Düşüncelerini de dönemin padişahına kabul ettirir. Batılı tarzda Kâğıthane'de "Sadâbâd Sarayı" inşa ettirilir (Mantran, 2012: 337). İlk Türk Matbaası Lâle Devri'nin uyanık ve ileri görüşlü Sadrazamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın (1660-1730) alâka, teşvik ve gayretiyle kurulmuştur (Gündüz, 1978: 341).

M.1877-1878, H. 1295- M.1878, H. 1298- M.1880-1881, H. 1299- M. 1881-1882, H. 1300- M. 1882-1883, H. 1301- M. 1883-1884, H. 1303- M. 1885-1886, H. 1312- M. 1894-1895, H. 1322- M. 1904-1905.;

² Batı dillerinde lâle anlamına gelen "tulip" kelimesinin etimolojik kaynağının da "dülbend" olduğu bilinmektedir. Eskilerin "lâle-i Rûmî" dedikleri ve Osmanlı lâlesinin bir melezi olduğu düşünülen dülbend lâlesi (tulipa gesneriana) Avrupa'da lâle kültürünün dolayısıyla tulip isminin doğmasına neden olmuştur (Taşkale, 2007: 68).

³ Genellikle eğlence hayatı için atıfta bulunulan bu dönem hakkında Paşa'nın çağdaşı olan İstanbul'daki Fransız elçisinin söylediklerine dikkat kesilmenin faydalı olacağı kanaatindeyim.

"Sadrazamın bahçesinde 500 bin soğan var. Lâleler çiçek açtığı ve veziriazam bunları padişaha göstermek istediği zaman, tüm boşlukları başka bahçelerden toplanıp, şişelere konan lâlelerle doldurmaya özen gösteriyorlar. Her dört çiçekte bir, yere lâlelerle aynı boyda mumlar konuyor ve parikalar her türlü kuş kafesleriyle süsleniyor. Tüm kafes işleri, vazolarda çiçeklerle çevriliyor ve değişik renklerde çok sayıda kristal lambalarla aydınlatılıyor... Renkler ve ışıkların aynalardaki yansımaları harikulade bir etki... Bütün bunların masraflarını, tüm lâle zamanı süresince padişah ile mahiyetini konuk edip, yediren içiren sadrazam (Dâmad İbrahim Paşa) karşılıyor" (Finkel, 2007: 308-309).

Batiya açılan penceredeki katkısı herkesçe bilinen Dâmad İbrahim Paşa, Nâima Tarihi'ni çok ciddi bir şekilde tetkik etmiştir (Andıç, 2006: 37). Sadrazam, tercüme büroları kurdurmuştur. Nedim⁴'in de içinde bulunduğu tercüme heyeti tarafından Müneccimbaşı ve Aynî'nin eserleri Türkçeye çevrildi. Batı dillerinden astronomi, fizik, felsefe gibi eserler de Türkçe'ye kazandırılmıştı (Afyoncu, 2007: 406).

Bu dönemde yapılan ıslahatlar sadece kültür alanı ile sınırlı değildi. Rekor denecek bir inşaat faaliyeti başlamıştı (Ayverdi, 1976: 176). İstanbul baştanbaşa imar edildi. Uzun süredir bakımsız kalan kamu binaları onarıldı. Yeni saraylar, çeşmeler, camiler, yollar, kütüphaneler yapıldı (Afyoncu, 2007: 406). Geleneksel süsleme unsuru olduğu halde ihmal edilen çinicilik de yine bu dönemde yeniden ihtişamlı günlerini yaşamaya başladı. Yine bu dönemde Yahudi sarraflar elinde çığırından çıkmış olan meskûkât işiyle de meşgul oldu. Bedesten ve sarraf kethüdalarından bir meclis toplayarak ticaret hayatına sekte vuran bu işi, mütehasıslarla beraber halletmişti (Ayverdi, 1976: 176). Bu devrin en önemli icraatı batı tarzı asker yetiştirme Üsküdar'da başlatıldı. Ancak bu teşebbüs Patrona isyanı yüzünden asrın sonuna kaldı (Afyoncu, 2007: 406). 1730'daki isyandan sonra asiler İstanbul'daki birçok binayı talan ettikten sonra Nevşehir'deki binalara zarar vermek için yola çıkmışlar fakat emellerine kavuşmadan dönmüşlerdir (Atılın, 2008: 57).

Sadece on iki yıl (1718-1730) sürmesine rağmen Osmanlı tarihinde çok önemli bir dönem olan ve hâlâ tartışılan Lâle Devri'nin mimarı Nevşehirli Dâmad İbrahim Paşa kimdir?

II. NEVŞEHİRLİ DÂMAD İBRAHİM PAŞA

Nevşehirli Dâmad İbrahim Paşa'nın hangi yılda doğduğu ihtilaflıdır. 1662 tarihini verenler olduğu gibi (Andıç, 2006: 35; Aktepe, 443; Çimenli, 2009: 64; Danişmend, 1972: 55) 1665 tarihini verenler de vardır (Bilge, 1966: 78). Muşkaralı olan İbrahim Paşa (*Muşkır*a telaffuzu da yaygındı. Komisyon, 2004:4) İzdin (Zeytin) Voyvodası Ali Ağa'nın oğludur. Annesi Fatma Hanım'dır (Aktepe, 1993: 441). İş bulmak için 1689'da Eski Saray masraf kâtibi Mustafa Efendi'nin tavsiyesiyle sarayın helvacı ocağına, daha sonra eski saray baltacıları ocağına kayd olmuştur. İbrahim Efendi, hizmetleri ile yükselip Darüssaade ağasının yazıcı halifesi olarak Padişahın bulunduğu Edirne'ye gitti. Şehzade Ahmed'in padişah olmasından sonra 1703'te Darüssaade ağası yazıcılığına tayin edildi. Bu vazifedeyken padişahın itimat

⁴ Lâle Devri'nin en mümtaz şairi Nedim Ahmed Efendi'dir. Nedim, İbrahim Paşa devrinde hayatının en itibarlı, en güzel yıllarını yaşamıştır. Paşa'nın yanından ayrılmak istemediği hakiki bir nedimi, bir zevk ve fikir arkadaşı olmuştur (Ayan, 2005: 24).

ve teveccühünü kazandı. Ancak, Sadrazam olan Çorlulu Ali Paşa, onu kıskanıp Edirne'ye gönderdi (Uzunçarşılı, 147).

1715'te Mora Seferine çıkan Veziriazam Şehid Ali Paşa, İbrahim Efendi'yi mevkufatçılıkla beraberinde götürdü. Buranın alınmasından sonra da tahrir (katiplik) işi ile vazifelendirildi. İbrahim Efendi, 1716 yılında Avusturyalılarla yapılan Varadin Muharebesi'nde bulundu. Mağlubiyetten sonra vaziyeti Padişaha arz etmek üzere bir arıza ile ordu tarafından Edirne'ye gönderildi. Sultan Üçüncü Ahmed, çok güvendiği İbrahim Efendi'yi geri göndermeyerek birinci ruznameci yaptı. Birkaç gün sonra da 3 Ekim 1716'da sadaret kaymakamlığına tayin etti (Uzunçarşılı, 147). İbrahim Paşa, 1717'de Şehid Ali Paşanın ölümüyle dul kalmış bulunan Sultan Üçüncü Ahmed Hanın kızı Fatıma Sultan'la nikâhlanarak "Damad" oldu. İbrahim Paşa'nın teşebbüsleri sayesinde Avusturyalılar'la ateşkes yapıldı (Aktepe, 1993: 441). Daha sonra, rikâb-ı hümâyûn kaymakamlığından 1718'de veziriazamlığa getirilmiştir (Şemseddin Sami, 1306: 557). Avusturya ile Pasarofça Muahedesini imzaladı. Aynı yıl Venedikliler'le de barış yapıldı. III. Ahmed diğer sadrazamlardan farklı olarak damadına kendi kullandığı tuğralı zümrüt mührü "mühr-i hümâyûn" olarak verdi (Aktepe, 1993: 441).

İbrahim Paşa meclisine devam eden ilim ve fikir adamlarıyla sohbet edip herhangi bir mevzuda onlara münazara ettirir ve icabında kendisi de münazaraya iştirak ile kanaatini söylerdi. Teşkil ettiği ilmî bir encümen ile umumî tarihe ve İslâm tarihine ait bir hayli kıymetli eserleri Türkçeye çevirtmek suretiyle millî kütüphanemize hizmette bulunmuştur. En çok okuduğu kitapların başında Nâima Tarihi gelmektedir (Uzunçarşılı, 152). Matbaanın ilk kez faaliyete girmesi de yine onun sadaretine rastlar (Çimenli, 2009: 65). Paşa, tarihe çok meraklıdır. Bilime, tekniğe oldukça önem vermiştir. Çiniciliği yeniden canlandırması, matbaanın kurulmasındaki emekleri bunu kanıtlar (Yeşilöz, 2006: 65).

Paşanın imara düşkünlüğü –neredeyse- herkesçe malumdur. Eşi ile birlikte birçok hayır işinde imzaları vardır. İbrahim Paşa birçok hayır eseri bırakmıştır. Bunların en önemlileri Nevşehir'deki cami medrese, derslane, mektep, çeşme, sebil, han ve çifte hamam ile İstanbul'da Şehzadebaşı'nda zevcesi Fatma Sultan ile birlikte yaptırdığı Dârülhadis Mescidi, çeşme, sebil, kütüphane ve bunların gelir kaynağı olmak üzere Direklerarası'nı teşkil eden seksen iki vakıf dükkândır (Aktepe, 1993: 442).

Şehzadebaşı'na yaptırdığı külliye'nin dârülhadis kısmında bulunan kütüphane İsmail Erünsal'ın verdiği bilgiye göre 15 Recep 1132'de (23 Mayıs 1729) açılmıştır. 1918 yılında Süleymaniye Kütüphanesi'ne taşınan

Nevşehirli Dâmad İbrahim Paşa Kütüphanesi koleksiyonunda 1171 yazma 4 adet de basma kitap bulunmaktadır (Erünsal, 2003: 449).

Semavi Eyice'nin İbrahim Paşa'nın bânisi olduğu Şehzadebaşı'ndaki külliye hakkındaki makalesinde şair Nedim'in divanından hangi tarihte yapıldığını tespit etmiştir. Buna göre "Nedîmâ böyle tahrîreyieditârih-i itmamın / Yapan bu çârsüyucûd-ı İbrâhîmPâşâ'dır" şeklindeki son beyti 1141 (1728-29) tarihini gösterir (Eyice, 1993: 443).

Ayrıca Hocapaşa semtinde bir mektep ile bunun altında bir sebili, Sirkeci'de Yeni Postahane'nin arkasında Acı Musluk Mescidi civarında bir dârülhadis ve bir hamamı vardı. Bunlardan başka Sâdâbâd'da bir camii, Beşiktaş'ta Çırağan mevkiinde Beşiktaş Mevlevîhânesi yanında bir yalısı vardı. Yine, İstanbul'da Yeniodalar içinde bulunan Orta Cami yanında ve Kuruçeşme'de, Kanlıca'da, Mîrâbâd ve Hünkâr İskelesi'nde, Sultaniye ve Yalıköyü ile Bahariye'de, Mîrâhur Köşkü ile Eyüp civarında, Üsküdar'da Şemsipaşa'da, yine Üsküdar'da Malatyalı Camii civarında, Çubuklu Camii yakınında, Feyzâbâd'da Mesire Çeşmesi gibi daha bazı yerlerde çeşme, sebil ve havuzlar mevcuttu. Ürgüp'te on kadar çeşmesi ve İzmir'de deniz kenarında, Mısır Çarşısı adıyla bilinen bir çarşısı vardı. Ayrıca Antakya'da, Rumeli'de ve Adalar'da vakıf bağ ve bahçeleri bulunuyordu (Aktepe, 1993: 442). Paşa, yaptırdığı binaların sıhhatlice işlenmesini de dertleniyordu. Meselâ, Nevşehir vakfında nakdin kâfi derecede toplanamamasını dikkate alan İbrahim Paşa, vakfın ihtiyacı ile Darü'l-Hadis vakfı ihtiyacını karşılamak üzere, tedbir olarak Haremeyn Haziresi dolabına kendi kesesinden 5000 kuruş avans koymuştur (Çiftçioğlu, 2005: 42). Paşa, Kâbe için muazzam bir örtü işletmiştir (Kozan, 2008: 37).

M. Fuad Köprülü, 1927 yılında bir yazısında müellifi belli olmayan 18. Yüzyıla ait bir kitaptan Nevşehirli İbrahim Paşa hakkında orijinal bilgiler aktarır. "Birçok büyük işi başardığı gibi, hazineyi de doldurmuştur. Telhisler kendi kaleminden çıkmıştır. Fermanları, kaimeleri bizzat tashih ve tenkih etmiştir. Köşkler yaptırdığı, surlar, ziyafetler tertip ettiği, pazartesi ve Salı günleri divan tertip edip, o günlerde kendisini birçok şeyden mahrum bırakır. Erbab-ı ticareti şahsen ayrı ayrı tanımaktadır". Yine Köprülü'nün bu yazısında aktardığına göre Nevşehirli Dâmad İbrahim Paşa resmî kıyafetlerle, maiyetiyle gezdiği gibi bazen de tebdil-i kıyafetle mahalleleri dolaşır, muhtaçlara yardım edermiş (Köprülü, 1927: 162).

Tarihçi Ahmed Refik⁵, İbrahim Paşa için yazısında şöyle diyordu: "Asırlardan beri devşirmelerden tereküp eden vezir-i âzâmlar arasında ilm ü irfana hizmet eden bir vezir olduğu gibi, vatanını ihya eden Anadolu'da

⁵ Tarihçi Ahmed Refik, Ürgüplü Gürlükcuoğulları ailesinden gelmektedir (Yaylım, 2005: 9).

başlı başına bir şehir tesisine muvaffak olan Türk oğlu Türk, zevk-i selim sahibi, kadirşinas bir vezir-i âzâmdır”.

İbrahim Paşa'nın çağdaşı Fransız Sefiri Marki De Bonnack Sefaretname isimli eserinde Paşa'nın Avrupa devletleri krallarından, idarecilerinden daha üstün bir devlet adamı olduğunu yazmaktadır (Çiftçioğlu, 2006: 12).

Paşa, meşru çerçevede eğlenceli hayatı severdi. Onun eğlence ve sohbetlerinde dinî ve ilmî dersler de yapılmıştır (Yeşilöz, 2006: 65). Paşanın hayatını anlatan kaynaklarda şair yönü es geçilmiştir⁶. Şemseddin Sami meşhur eseri Kamusu'l-A'lam'da şiirin bir kıtasını vermektedir:

Nağâh-ı iltifatın mâyedâr izz ü şân oldu
Hitâb-ı müstetâbın rûh-i bahş cism ve cân oldu
Aceb mi kulsak ihyâ-i mukaddem lütfunla hünkârım
Kulun bir zerreyim zâtın bana mihr ü cân oldu

Maalesef bu güzel günler uzun sürmedi. (sadareti Danişmend'e göre 12 yıl, 4 ay 22 gündür. Yılmaz Öztuna'ya göre 12 yıl, 2 ay, 11 gündür (Öztuna, 2011: 394). Sonunda 28 Eylül 1730'da isyan patlak verdi. Patrona Halil İsyanı'nda azgınlaşan, gözü dönen halk İbrahim Paşa'nın öldürülmesiyle sakinleşmişti (Ayverdi, 1976: 205). 1 Ekim 1730 tarihinde idam edilenler arasında Sadrâzam Nevşehirli Dâmad İbrahim Paşa ile onun damatları olan kapdân-ı deryâ vezir Kaymak Mustafa Paşa ve sadâret kethüdası (dâhiliye nâzırı) vezir Mehmed Paşa bulunmaktaydı (Öztuna, 2011: 397).

III. DÂMAD İBRAHİM PAŞA VE NEVŞEHİR'DEKİ İSKÂN FAALİYETİ

Muşkara'dan yeni bir şehre giden yolda karşılaşılan en önemli sorunlardan birisi tahmin edileceği gibi nüfus olmuştur. Yeni bir şehir (Nevşehir) için nüfusun artması gerekiyordu. Bugün de herhangi bir yerleşim yerinde yeterli bir nüfus yoksa mülkî ve idarî bakımdan altta bulunan statülere göre değerlendirilir. Herhangi bir yerleşimin nüfusu, belirlenen rakamın altında ise tabir-i caizse rütbesi düşmektedir. Nüfusu fazla olan şehirlerin büyükşehir yapılması aslında günümüzde de nüfusun ehemmiyetini göstermektedir. Nüfus demek hareket demekse, -hareket de nüfusu doğru oranda etkiliyorsa- idareciler o yerin nüfusunu artırmak, artan nüfusa da gereken hizmeti vermek gayretindedir.

Lâle Devri'nin farkını İstanbul haricinde hisseden en önemli şehir Nevşehir'dir. Başka bir ifadeyle Lâle Devri'nin şanslısıdır. Dâmad İbrahim

⁶ Gördüğüm kadarıyla Paşa'nın şair yönünden bahseden sadece Gönül Ayan ile Arif Bilge'dir. Ama Bilge, eserinde bazı kelimeleri yanlış okumuştur. Meselâ, "mayedar" kelimesini "sayedar" olarak okumuştur. Sayedar da çok uygun bir kelime olmasına rağmen, Şemseddin Sami'nin eserinde kelime başındaki harf net olarak "nim"dir. Yine benim "hagâh" okuduğum kelimeyi "nikâh" olarak okumayı tercih etmiştir. Lakin bize göre İbrahim Paşa'nın III. Ahmed'e hitaben yazdığı bu şiirde söylediği "âni iltifatın", "beklenmedik teveccühün" kendisi için çok kudretli olduğunu söylemektedir. Nağâh bu bakımdan şiirde daha uygun bir kelimedir (Sami, 1306: 557).

Paşa gibi bir hemşehriye sahip Nevşehir elbette çok talihlidir. Zira, O olmasa bugün Nevşehir diye bir yer olmayacak, Muşkara bir köy olarak kalacaktı. (En azından mantık bu tahmini gerektiriyor!)

Rumeli'ye ağırlık veren Osmanlı'nın Damat İbrahim Paşa döneminde Anadolu'da küçük bir köyü ihya etmesi bayındırlık açısından ezber bozan bir olaydır (Dinleyen, 2007: 38). Paşa ilk iş olarak Aşıklı Dağ'dan su getirtilip, kaleyi onartmıştır (Güney, 2008: 5). Ürgüp İbrahim Paşa sayesinde susuzluktan kurtulmuştur. Paşa, Ürgüp'e gösterişli 10 adet çeşme yaptırmıştır (Akuzun, 2013: 50). İbrahim Paşa, Mimarbaşı Mehmed Ağa'ya çevresinde 40-50 kadar dükkan, muhafızına bir ev yapılmak şartıyla hamam yapılması emrini verdi. Bu eserlerin Anadolu'daki diğer eserlerden aşağı olmamasını emretti. 1724 yılında tamamlanan hamamın kitabesini Nedim yazmıştır (Hamam Kitabesi, 2005: 31).

İbrahim Paşa ile gelişen Nevşehir ve çevresi çok sayıda dinî ve sivil mimari eserle donatılmıştır (Sezgin, 2007: 73). Paşa, vakfına gelir sağlamak için Bulgaristan, Romanya ve Oniki Adalar'da gayrimenkul ve çiftliklere sahipti (Çiftçioğlu, 2005: 42). İzmir'de de birçok gayrimenkul satın almış veya inşa ettirmiştir. İzmir sahilde Musabali Yakası'nda on bir sabun imalathanesi, mezbaha, ağıl, tabakhane, kervansaray ve birçok dükkan inşa ettirmişti (Çiftçioğlu, 2007: 22). Paşa, diğer dinden Osmanlı vatandaşlarını da gözardı etmemiştir. Nevşehir-Nar yolu ile Türkmen Mahallesi, Karasoku Mahallesi arasına Ermeni Kilisesi inşa ettirmiştir. Mahalli tabirle bu kiliseye "Kisle" denilir (Çiftçioğlu, 2005: 41).

İbrahim Paşa inşaat faaliyetlerinin yanı sıra Muşkara'nın gelişmesi için çeşitli idarî değişiklikler de yapmış, Ürgüp'te kurulan pazarı buraya taşımış ve Nevşehir'i kaza merkezi haline getirmiştir. Ayrıca halkın bütün vergilerinin kendi vakfından ödenmesini sağlayıp Nevşehir'de yaşamayı cazip hale getirdiği gibi nüfusunu arttırmak için civarda yaşayan aşiretleri ve Kayseri'ye sonradan yerleşen zenginleri Nevşehir'de iskân etmiştir (Aktuğ, 1993: 447).

A.İskân ve cemaatler

Dâmad İbrahim Paşa memleketinin imarı ve ihyası için iskan politikasında cemaatlerden (konar-göçerlerden) istifade etmeyi düşünmüştür. Nevşehir'de uygulanan iskân faaliyetlerinde Türklerin Anavatan'ından gelen cemaatler değerlendirilmiştir.

Boynuincelü Cemaati⁷, Büğdüz Cemaati⁸, Deliler Cemaati⁹, Mudanlı Cemaati¹⁰, Savcılı Cemaati¹¹, Sadaklı Cemaati¹², Heriklü (Bostancıyan) Cemaati¹³, Karaca Kürdler Cemaati ve Burhan Cemaati¹⁴ belgelerde tespit edebildiğimiz cemaatlerdir. Atçeken Yörükleri¹⁵, Kürd Mehmetli ve Karaca Kürt¹⁶ aşiretleri de yine belgelerde kayıtlarına ulaştığımız isimler arasındadır. Nevşehir'e yerleştirilen bu cemaatlerden hane başına 1,5 kuruş zemin vergisi ile işleyecekleri arazi vergisi (ki bu vergide Nevşehir-i Dilara Vakfı'na ödenmesi kararlaştırılmıştır) dışında kesinlikle vergi alınmaması net bir şekilde ifade edilmiştir (BOA, A.DVNS.MHM.d, 135 / 1325; BOA, A.DVNS.MHM.d, 135 / 1020; BOA, A.DVNS.MHM.d, 135 / 1327; BOA, A.DVNS.MHM.d, 135 / 1342; BOA, A.DVNS.MHM.d, 135 / 1474).

1729 yılının Mart'ındaki belgeye göre Boynuincelü Cemaatinden 800 hane Nevşehir'e yerleştirilmiştir. Yine aynı belgeden 400 hanenin taştan yapılan evlerine yerleştiği, diğerlerinin ise ev inşaatlarının devam ettiğini öğreniyoruz. III. Ahmed'in Nevşehir Kadısı'na emri, mezkur cemaatin vergiden muaf tutulmasıdır. Nevşehir'e yerleştirilmeyenlerden de az vergi alınması istenmiştir (BOA, A.DVNS.MHM.d, 135 / 1013; BOA, A.DVNS.MHM.d, 135 / 1342; BOA, A.DVNS.MHM.d, 135 / 1610). Nevşehir'e yerleştirilmeyen Boynuincelü Cemaati'ne civar şehirlerde yerleşim yeri ayarlanmış ve kolaylık gösterilmesi emredilmiştir BOA, A.DVNS.MHM.d, 135 / 103). Nevşehir'e yerleştirilmeyen cemaat üyelerine yağ ve odun tedariki konusunda görevler verilmiştir (BOA, A.DVNS.MHM.d, 135 / 1325). Mezkur cemaat üyelerine Yozgat'ta bulunan Kızılöz Kışlası'nın tahsis edilmesi de yine gösterilen kolaylık ve sağlanan yardımlara örnek teşkil eder (BOA, A.DVNS.MHM.d, 135 / 1326). 1729 yılı

⁷ Boynu İncelü Cemaati hakkında farklı yıllarda tahrir defterlerindeki bilgiye baktığımızda tamamının Danişmendlü Türkmenleri olduğunu ve yine hepsinin Kırşehir (Kırşehir) topraklarında yaşadığını görüyoruz (Halaçoğlu, 2011: 371).; Nevşehir'e yerleştirilen Boynu İncelü Cemaati'nden Kürd Mehmedlü ve Karaca Kürd aşiretinin ikisi de Oğuz Menşelidir (Halaçoğlu, 2011: XXV).

⁸ Halaçoğlu'nun eserine baktığımızda (son cildinde aşiretleri gösteren haritaya göre) Büğdüz Cemaati, Nevşehir'e en yakın Hacıbektaş, Koçhisar, Aksaray, Eski İli (Eskil-Aksaray'ın ilçesi) Niğde'de yoğun olarak bulunuyorlardı. (Halaçoğlu, 2011: 2856).; Büğdüz Kabilesi Cemaati İI. Bayezid dönemi'nde 27 hane olarak Niğde'ye yerleştirilmiştir (Halaçoğlu, 2011: 427).; Büğdüz cemaat sayısı: 229, hane: 4.358, mücerred: 9932'tür (Halaçoğlu, 2011: XXXI).

⁹ Deliler Cemaati, Yüreğir, Beğdili, Alayundlu, Avsar, Yiva boylarındandır. Taifeleleri ise Haymene, Atçeken, Maraş, Turgud, Kasaba Yörükleri'dir. 1591 senesi tahrir kayıtlarına göre Nevşehir'e en yakın Deliler Cemaati Eski İli (Aksaray), Ankara, Aksaray, Maraş, Adana'da yaşıyorlardı (Halaçoğlu, 2011: 612-616).

¹⁰ Ekrad Boyu'ndan olan Mudanlı Cemaati Urfa ve Çermik civarlarında yaşıyorlardı (Halaçoğlu, 2011: 1687).

¹¹ Danişmendlü Türkmenler'den olan Savcılı Cemaati Adırın ve Haruniye Yörükleri taifelelerine bağlı olarak Kayseri, Tarsus ve Aydın'da yaşıyorlardı (Halaçoğlu, 2011: 2000, 2001).

¹² Kınık Boyu'na mensup Sadaklı Cemaati Adana-Yüreğir ve Halep'te yaşıyorlardı (Halaçoğlu, 2011: 1920, 1921).

¹³ 1697 senesi tahrir kayıtlarına göre Danişmendlü Türkmenler'den olan Heriklü (Bostancıyan) Cemaati Kırşehir ve Maraş Sancağı'nda yaşıyordu (Halaçoğlu, 2011: 366, 730, 1039).

¹⁴ Burhan Cemaati 1721 kayıtlarına göre Karaman'da bulunmaktadır. Burhan Yörükleri Cemaati 11 Haziran 1721 tarihli kayıтта Akin Köyü ve Bıçakçı Göymesi Köyü'nde oturmaktadır (Halaçoğlu, 2011: 418).

¹⁵ Anadolu'da Atçeken Yörükleri, cemaat adedi: 1.911, hane: 35.576, mücerred: 5.638'dir (Halaçoğlu, 2011: XXXII).

¹⁶ 1697 senesi tahrir kayıtlarına göre Danişmendlü Türkmenler'den olan Karaca Kürdler Cemaati Kırşehir'de yaşamaktadır (Halaçoğlu, 2011: 1262).

Mart'ında III. Ahmed tarafından Nevşehir-i Dilara vakıfları sorumlusu Mehmed'e ve Defter-i Hakanî katiplerinden Salih Tahir'e gönderilen belgeden anlaşılmaktadır ki, Boynuüncelü Cemaati üyelerinin çoğu okur-yazar, meslek sahibi ve varlıklı kişilerdir. Ve çoğu hac vazifesini ifa etmiştir BOA, A.DVNS.MHM.d, 135 / 1020).

Belgelere yansıyan bir başka mevzu ise hakikaten ilgi çekicidir. Boynuüncelü Cemaati'nin taştan yapılan sağlam evlerinde yaz-kış ikamet etmeleri istenmiş ama cemaat yazın yaylaya çıkmak istemiştir. Padişah'tan gelen hükümde bu konuda ısrarcı olunmaması ve öteden beri alışkanlıkları olan bu insanlar yaşam biçimine saygı gösterilmesi emredilmiştir.

Nevşehir-i Dilârâ nice hayrât-ı cemûle ve bunca hasenât-ı cezileyi müştemil olub bi-avnihi sübhânehu ve te'âlâ tedârik-i esbâb-ı i'mârî müstevcib-i devâm ve istikrârı olmağla civârında vâki' Eyübili Kazâsı'nda sâkin Boynuüncelü cemâ'atleri ahâlîleri kendi hâllerinde ehl-i ırz ve kâr ü kış ile meşgûl ve ekseri okur ve yazar hâccü'l-Haremeyn ve zî-kudret kimesneler olduklarına binâ'en bunların dahi zî-kudret olanlarından sekiz yüz hâne intihâb ve Nevşehir'e iskân olunmak üzere tahrîr olunmalarıyla zikir olunan sekiz yüz hâne ahâlîleri şehri-i mezbûrda taşdan metîn ve müstahkem hâneler binâ eyleyüb ehl ü iyâlleriyle sayf ü şitâda şehri-i mezbûrda sâkin ve mütevattin olmak ve yaylak ve çiftlik bahâneleriyle taşralarda geşt ü güzâr eylemeyüb koyun ve keçi ve deve ve sâ'ir mevâşîlerin çobanlarıyla irsâl ve ra'y etdirmeleri şartıyla nizâmı verilmek için emr-i şerîf gönderilmişti ancak bunlar öteden beri eyyâm-ı sayfda yaylağa çıkmağa me'lûf ve me'nûs olmuşlar iken bu def'a fermân olunduğu vehile yaylakdan men' olundukları sûretde bir tarîkle müstakar olmaları mutasavver olmamağla zikir olunan Boynuüncelü'den Nevşehir'de sâkin Karaca Kürd ve Hereklü ve Sadaklu ve Savcılı ve nefsi-i Boynuüncelü oymakları ve bunlardan mâ-adâ on dört oymaklar eyyâm-ı sayfda davar ve mevâşîleriyle Üçkapılı Yaylağı'na gidüb otuz kırk gün yaylakda kalub Nevşehir'de olan hânelerine adamlar bırakmak üzere ruhsat verilmesi... (BOA, A.DVNS.MHM.d, 135 / 1327; BOA, A.DVNS.MHM.d, 135 / 320). Boynu Üncelü Cemaati hakkında farklı yıllarda tahrir defterlerindeki bilgiye baktığımızda tamamının Danişmendlü Türkmenleri olduğunu ve yine hepsinin Kırşehir (Kırşehir) topraklarında yaşadığını görüyoruz (Halaçoğlu, 2011: 371). Belgelere yansıyan dirayet ve rikkat gözlerden kaçmayacak kadar âşikârdır. Devlet Boynuüncelü Cemaati örneğinde olduğu gibi halkına sahip çıkıyor, onların yöneticiler tarafından ezilmesine fırsat vermiyordu (BOA, A.DVNS.MHM.d, 135 / 319; BOA, A.DVNS.MHM.d, 135 / 102).

Nevşehir'e göç etmeyi teşvik etmek için uygulanan politikalarından birisi de gelenlerin vergilerinin ödenmesiydi. Nevşehir'i cazip kılmak için farklı yollarına kafa yoran İbrahim Paşa, vakıflar yoluyla buna çözüm bulmayı denemiştir ve başarılı da olmuştur (BOA, A.DVNS.MHM.d, 133/228-229).

1727 yılı, Ağustos’unda gönderilen hükümden anlaşılmaktadır ki, Nevşehir yakınındaki birçok mutasarrıf kendi rızalarıyla haklarından vazgeçerek kurulan vakfa haklarını hibe etmişler, devlet de bu insanlara yeni yerler tahsis etmiştir. Niğde Sancağı’nda Melendiz [Çiftlik, Niğde] Nahiyesi’nde Çengeri (?) köyü çevresinde 3.000 akçe tımara sahip olan Hasan da beratını iade etmiş ve buralar da aynı vakfa bağlanmıştır. Ayrıca Ürgüb Nahiyesi’nde Enegi [Kaymaklı, Merkez, Nevşehir] ve Karacaviran [Karacaören, Ürgüp, Nevşehir] köyleri ile Melendiz Nahiyesi’nde Varvani köylerini içeren 7.000 akçelik tımara sahip olan Hasan oğlu Hacı Ahmed ölmüş ve bu tımar da İbrahim Paşa vakfına bağlanmıştır. Yine Ürgüb Nahiyesi’nde Avanos ve Ümraniye köylerinde 5.999 akçelik timara mutasarrıf olan Ali de kendi rızasıyla tımarını vakfa bırakmıştır (BOA, A.DVNS.MHM.d, 134/608). Padişah III. Ahmed 1727’de (Ağustos) gönderdiği yeni bir hükümde konunun takibinde olduklarını, özetle şöyle bildiriyordu:

“Devletin dayanağı ve düzenleyicisi olan büyük generalim, veziriazamım ve muhterem damadım İbrahim Paşa’nın Nevşehir’de Allah rızası için yaptırdıkları cami-i şerif, imaret, medrese ve okulun vakıflarına tahsis edilen köylerin sınırlarının tespiti için Defter-i Hakanî kâtiplerinden Salih Tahir görevlendirilmiştir. Kendisi aynı zamanda Nevşehir’de ve vakfa bağlanan köylerde yaşayan Müslüman veya gayrimüslim vergi mükelleflerinin ödeyecekleri tüm vergileri belirlemek ve bunları kayd etmekle görevlidir. Kendisine gereken yardımda bulunun” (BOA, A.DVNS.MHM.d, 134/611).

Vakıflara tahsis edilen köyler ve vergi mükellefleri hakkında yetkilendirilen Salih Tahir’e birkaç hafta içinde yeni emirler gelmiştir. 1700’lü yıllarda İstanbul ile Nevşehir arasındaki mesafe ve ulaşım şartları düşünüldüğünde bu kadar kısa sürede konu hakkında bilgi sahibi olunması insanı şaşırtacak derecede hızlıdır. Gönderilen hükümde Defter-i Hakanî kâtiplerinden Salih Tahir’e Karaman Eyaleti Defteri’nde bulunan ve Defterhane-i Amire’de saklanan kanunnameye göre vergisi vakıf tarafından alınan bağlar, bağ olarak kullanılmadığında bunların vergilerinin tımar sahiplerine verilmesi gerektiği, İbrahim Paşa vakfına bağlı olan köylerde de bu kuralın uygulanmasına devam edilmesi istenmiştir (BOA, A.DVNS.MHM.d, 134 / 659).

Nevşehir’in cazibesini her yönden artırmak ve şehre nüfusu çekmek için düşünülen çözümlerden birisi de şehirdeki ticarî yaşamı hareketlendirmektir. 1727 yılı Ağustos’unda gönderilen hükümde şehirdeki imar ve iskan faaliyetlerinin iyiye gittiği, Allah’ın lütfu ile yapılan çeşitli hayır eserlerinin şehri günden güne mamur ve abadan ettiği anlatılmıştır. Ancak bir şehrin kalkınmasını tamamlayacak şeyin ticaretin artması olduğu

da vurgulanmıştır. Diğer önemli şehirlerde olduğu gibi kervanların ve tüccarların buraya uğrayarak alış-veriş yapmaları şehrin kalkınmasına yardımcı olacaktır denilerek Nevşehir'deki yöneticilerin de konu hakkında kafa yormaları istenmiştir. Hükümdeki ifadeyi görmenin yorum yapmamızı kolaylaştıracağı kanaatindeyiz.

“Nevşehir’de Yeğen Mehmed Bey -dâmemecduhu-ya ve Nevşehir kadısı -zîde fazlulu-ya ve Nevşehir’de binâemîni olan Mustafa -zîde mecduhu-ya hüküm ki,

Bi-lütfillâhite’âlâmedîne-i Nevşehir envâ’-ı hayrât ve hasenât ile gün be-gün ma’mûr ve âbâdân olub lâkin i’âmâr-ı memlekete medâr-ı küllî kesret-i ticâret olmağla sâ’ir bender şehirler gibi etrâf ve eknâfdakârbân ile tüccâr gelüb dâ’imen bey’ ü şîrâ ve dâd ü sited olunmak i’âmârnavesîle-i küllî olacağı zâhîrolmağın siz ki mûmâileyhim siz medîne-i mezkûrede olan tüccârın ânen fe-ânen tezâyüdünevesîle nedir deyü ol tarafda Ürgüib ve sâ’ir mahallerden gelüb ticâret eden tüccârdan su’âl ve istintâk eyleyüb medîne-i mezbûre bender şehirler gibi tüccârın karârgâhu olub dâd ü sited eylemelerinin tarîki nedir İstanbul hanları gibi yirmi otuz bâb odayı müşt Emil kârgîr bir han binâ olub üccâr ol handa meks ü ikâmet ve emti’a ve eşyâların onda hıfz ve hirâset eylemekle mi olub yohsa âher tarikle mi olur ve’l-hâsıl tüccârın kesretine vesîle olacak tahtânî ve fevkanî han binâ olunmasıdır deyü haber verilir ise câmi’-i şerîfe tarâfında münâsib olan bir mahalle İstanbul hanları gibi yirmi otuz bâb odayı müşt Emil müceddeden bir küçük kârgîr han binâ olunmak üzere keşf ve defteri irsâl lâkin âherovechileçâresi var ise onun dahi tarîki nedir gereği gibi tahsîl-i ittîlâ’ eyledikten sonra medîne-i mezkûre ahâlîsinin tevfir ve teksîri için dahi ba’zuşâ’ir ve kabâ’il iskânıyla mı olur yohsa hoş-nişînre’âyâyıtavtîn ile mi olur her ne tarikle olur ise onu dahi ma’an arz ve i’lâm eylemeniz bâbında fermân-ı âlîşânım sâdır olmuştur”.(Fî evâ’ili, Muharrem, sene 1140) (BOA, A.DVNS.MHM.d, 134 / 622).

Çevre kazalardan Nevşehir’e yerleşmek isteyenler farklı bir sorunla karşılaşmışlardı. 1727 yılı, Aralık ayının sonlarında III. Ahmed tarafından Nevşehir havalisindeki kadılara, mütesellimlere ve voyvodalara gönderilen hükümden anlaşıldığı kadarıyla, göç etmeye karar verenlere zorluklar çıkartılmıştır. İnsanları gelir kapısı gibi gören bazı yöneticiler göç etmek isteyenleri rencide etmiş, bu durum da İstanbul’a bildirilmiştir. Padişahın fikri, kararı nettir. Böyle yöneticilerin haklarından gelinmesini emretmiştir. Emir aynen şöyleydi:

“Nevşehir havâlîsinde vâki’ kadılara ve mütesellim ve voyvodalara hüküm ki, zikr olunan kazâlar ahâlîsinden ba’zıları Nevşehir’e gelüb tahrîr defterine idhâl olundukda kadîmî olduğu karyesinde mutasarrıf olduğu emlâk ve arâzîsini fîrûhta mübâşeret eylediklerinde ahâlî ve a’yândan ba’zı kimesneler mûmâna’at ve Nevşehir’de iskânlarına râzı olmayub fukarâyı rencide etmeleriyle siz ki mûmâileyhim siz ol makûle deftere idhâl olunub Nevşehir’e iskân olmağa tâlib olan

hâric-i re'âyânın olduğu mahalde emlâk ve arâzîsinin firûhtuna mümâna'at edenleri men' ve haklarından gelinmek için i'lâm olunmak bâbında fermân-ı âlîşânım sâdir olmuştur, buyurdum ki" (BOA, A.DVNS.MHM.d, 134/1016).

Elbette iskân konusunda zorlayıcı olunmuyordu. Belgeler bu konuda net bilgiler veriyor. 1728 yılı, Mart başlarında III. Ahmed imzalı hükümde Kayseri ve Nevşehir yakınındaki Zamantı¹⁷bölgesindeki halkın iskanından vaz geçildiği, bu insanların rencide edilmemesi gerektiği emredilmiştir (BOA, A.DVNS.MHM.d, 134/1299). Fakat nüfusu dengede tutabilmek adına Nevşehir'den başka yerlere (özellikle İstanbul'a) göçe izin verilmemesi emrediliyordu (BOA, A.DVNS.MHM.d, 134 / 881).

Nevşehir'e yerleşenlerin emniyeti de bu iskan politikasında daha başarılı olunması için düşünceler arasındaydı. Dâmad İbrahim Paşa tarafından yaptırılan kale elbette bölgenin güvenliği açısından oldukça mühimdi. Burada görev yapacak kişilerin de vazifesini hakkıyla yapması gerekiyordu. 1727 yılı, Nisanında gönderilen bir hükümde Nevşehir kale dizdarına özetle şöyle deniliyordu:

"Harap halde bulunan civardaki kalelerdeki görevliler Nevşehir Kale'sinde görev yapmak istemediğine göre bunların yerine dışarıdan asker temin edilmesi daha uygun olacaktır. Sen ki adı geçen dizdarsın, Niğde ve Karahisar kaleleri muhafızlarına tahsis edilen 99.100 akçelik gelire, birer kale kethüdası, imam, müezzîn, kayyum, topçubaşı, topçular kethüdası, topçu serbölüğü ve serbölük, 2 kapıcı ve 14 topçu istihdam edesin"(BOA, A.DVNS.MHM.d, 134/224).

Nüfusun artması için verilen emek netice vermişti. Bu nüfusun ihtiyaçları da yine devlet tarafından ciddi bir şekilde ele alınıyordu. Şehir sakinleri odun ihtiyacını Nevşehir civarındaki Ertaş Dağı'ndan karşılıyordu. Aynı dağdan diğer yerlerde oturanların odun getirmesinin önlenmesi, sadece Nevşehir-i Dilara'da oturanların kullanması isteniliyordu (BOA, A.DVNS.MHM.d, 134/721). Yine belgelerden öğrendiğimize göre Nevşehir'de yaşayanların tarlalarını Dünder suyu ile suladıkları, Eğri Köyü'nün ise bu suyu paylaşmak istemediği görülüyor. Yine İbrahim Paşa Vakfına tahsis edilen Bor Kazası'na bağlı Ayagöreme (Bügdüz mevki, Niğde) adlı köyün Bulgarcık'dan (Kale Mahallesi, Niğde) akan sudan her 8 günde 3 gün hakları var iken Bor halkının bu suyu kestiği bildirilince, 1728 yılı, Nisan başlarındaki hükümde suyun paylaşılması emredilmektedir (BOA, A.DVNS.MHM.d, 135/100; BOA, A.DVNS.MHM.d, 135/101).

¹⁷ Zamantı Irmağı, Seyhan Nehri'nin batı ve en büyük koludur. Kayseri-Pınarbaşı ilçesinde bulunan 1500 metre yükseklikteki Uzunyayla'nın Şerefiye köyünden doğar. Zamantı suyu daha sonra Kayseri'nin Pınarbaşı, Tomarza, Develi, Yahyalı ilçelerinden geçer ve Adana'ya 80 km kala Aladağ ilçesinin Akinek Dağı yamaçlarında Göksu Irmağıyla birleşerek Seyhan Nehri'ni oluşturur. wikipedia.org

SONUÇ

Tabir yerinde olur mu bilemiyoruz ama Lâle Devri'nin şanslı Nevşehir'dir. Bugün Nevşehir, dünyanın büyük ölçüde bildiği bir yerdir. Doğa, tarih ve turizm buluşmasında bu kadar önemli bir beldenin merkezi olan Nevşehir'in kurulması kolay olmamıştır. Nevşehirli Sadrazam Dâmad İbrahim Paşa'nun küçük bir köy olan Muşkara'dan yeni bir şehir meydana getirmesinde devletin desteği sıradan bir hadise değildir.

Evliya Çelebi'nin, 17. yüzyılda yazdığı eserinde Nevşehir (yani Muşkara) hakkında tek bir cümle bulunmaktadır. Bir asırdan az bir süre sonra eserini yazmış olsaydı Nevşehir sayfalar tutacaktı. Doğduğu köye sadakatini, samimiyetini her fırsatta gösteren Paşa'nın gayretiyle kurulan Nevşehir imar ve iskân yönünden eşi-benzeri görülmemiş bir gelişme yaşamıştır. Balkanlar'da görmeye alıştığımız bu kısa süre içerisindeki "ihya" Anadolu'da Nevşehir'e nasip olmuştur.

Bugün de şehri süsleyen tarihi eserlerin tamamına yakını Lâle Devri'nin (İbrahim Paşa'nın) imzasını taşır. Paşa, yapılan yeni binaları kullanacak insanları da, yani köyü şehir yapacak halkın iskânını da pratik bir şekilde çözmeyi bilmiştir. Konar-göçerlere cazip gelecek politikalar geliştirerek Nevşehir'e yerleşmelerini sağlamıştır. Cemaatlerin yoğun bir şekilde yerleşmesini sağlayan Paşa aşiretlerin, oymakların, yörüklerin ikametlerini kalıcı kılabilmek için servet harcamıştır. Vakıfların gelirlerinin yanında şahsına ait işletmelerin kârlarını da Nevşehir'e akıtmıştır. İbrahim Paşa'nın ölümünden sonra Nevşehir sessizliğe gömülmüş olsa da artık hedefe ulaşılmıştır. Nevşehir'de aşiret ya da oymağın adını doğrudan alan köylerin varlığı (Aşağı Barak, Bel Barak, Salur, Ulaşlı, İltaş, Demirtaş, Boyallı, İnallı) da bunun kanıtıdır aslında.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi)

(Arşiv belgeleri metin içerisinde gösterilmiştir)

Konya Vilayet Salmâmeleri (KVS)

-H. 1286- M.1869-1870, H. 1290- M.1873-1874, H. 1291- M.1874-1875, H. 1292- M.1875-1876, H. 1294- M.1877-1878, H. 1295- M.1878, H. 1298- M.1880-1881, H. 1299- M. 1881-1882, H. 1300- M. 1882-1883, H. 1301- M. 1883-1884, H. 1303- M. 1885-1886, H. 1312- M. 1894-1895, H. 1322- M. 1904-1905.

Kitaplar, Tezler, Makaleler

- AFYONCU, Erhan (2010), *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*, Yeditepe yay., İstanbul.
- Ahmed Refik (1340), "Anadolu Şehirleri: Damat İbrahim Paşa Zamanında Ürgüp ve Nevşehir", *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, cilt: XIV, S: 3, s. 156-185.
- ANDIÇ Fuat, Süphan Andıç (2006), *Batıya Açılan Pencere Lâle Devri*, Eren yay, İstanbul.
- AKTEPE, M. Münir (1993), "Damad İbrahim Paşa", *DİA*, İstanbul.
- AKUZUN, Ali, "Ürgüp'te Mahalle Çeşmeleri" *Nevşehir Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, S.16, Nevşehir.
- ATILGAN, Osman, "Nevşehir Damat İbrahim Paşa Halk Kütüphanesi", *Nevşehir Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, S.9, Nevşehir.
- AYAN, Gönül (2005), "Nedim'in Şiirlerinde Damad İbrahim Paşa", *Nevşehir Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, S.2, Nevşehir.
- AYVERDİ, Semiha (1976), *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları*, İstanbul.
- BARKEY, Karen (2008), Farklılıklar İmparatorluğu Karşılaştırmalı Tarih Perspektifinden Osmanlılar, (çev. Ebru Kılıç), Versus yay, İstanbul.
- BİLGE, Arif (1966), *Nevşehir ve Lâle Devri Tarihi*, Konya.
- ÇERÇİ, İbrahim, "Nevşehir Kalesi Anıları", *Nevşehir Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, S.9, Nevşehir.
- ÇİFTÇİOĞLU, Ömer Nevsuhan (2005), "Belgelerle Damat İbrahim Paşa Vakfiyesi", *Nevşehir Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, S.4, Nevşehir.
- ÇİFTÇİOĞLU, Ömer Nevsuhan (2005), "Nevşehir Üniversite'sinin İlk Rektörü Künevizade Abdülmelik Efendi", *Nevşehir Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, S.1, Nevşehir.
- ÇİFTÇİOĞLU, Ömer Nevsuhan (2006), "Nevşehirli Sadrazam Damat İbrahim Paşa'nın Kiskanılması ve Sadrazam Silahtar Damat Ali Paşa'nın Ölüm Listesi", *Nevşehir Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, S.5, Nevşehir.
- ÇİFTÇİOĞLU, Ömer Nevsuhan (2007), "Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın Akrabaları", *Nevşehir Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, S.7, Nevşehir.
- ÇİMENLİ, Havvagül (2009), "Nevşehirli Damad İbrahim Paşa", *Nevşehir Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, S.12, Nevşehir.
- DANIŞMEND, İsmail Hami (1972), *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yayınevi, İst.
- DİNLEYEN, Mustafa (2007), "Damad İbrahim Paşa Hamamı", *Nevşehir Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, S.7, Nevşehir.
- DİNLEYEN, Mustafa (2007), "Nevşehir'de Kurşunlu Cami ile İlgili Gerçekler ve Bazı Rivayetler", *Nevşehir Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, S.7, Nevşehir.
- DİNLEYEN, Mustafa, *Nevşehir'de Halk İnançları*, Nevşehir Belediyesi yay. 2012.
- ERÜNSAL, İsmail (1993), "Dâmad İbrahim Paşa Kütüphanesi (İstanbul Şehzadebaşı'ndaki külliyeinin Dârülhadis kısmındaki kütüphane)", *DİA*, İstanbul.
- EVLİYA ÇELEBİ (1314), *Seyahatname*, İstanbul.

- EYİCE, Semavi (1993), "Dâmad İbrahim Paşa Külliyesi (İstanbul'da XVIII. Yüzyılın ilk yarısında yaptırılan iki ayrı külliye)", *DİA*, İstanbul.
- FİNKELE, Caroline (2007), *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı*, (çev. Zülal Kılıç), Timaş yay., İstanbul.
- GÜNEY, Emrullah (2008), "Nevşehir İli Toponomisi", *Nevşehir Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, S.10, Nevşehir.
- GÜNEY, Emrullah (2013), "Nevşehir'in Yerleşme Tarihçesi ve Şehirleşme Hareketleri", *Nevşehir Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, S.16, Nevşehir.
- HALAÇOĞLU, Yusuf (2011), *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)*, Togan Yayıncılık, İstanbul (6 Cilt)
- KOZAN, Ali, "Dâmad İbrahim Paşa ve Hanımı Fatma Sultan Vakfiyesi", *Nevşehir Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, S.9, Nevşehir.
- MAKSUDOĞLU, Mehmet (2007), *Osmanlı Tarihi*, Elif yay, İstanbul.
- MANTRAN, Robert (2012), *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I*, (çev. Server Tanilli), İş Bankası Kültür yay., İstanbul.
- Nevşehir Damat İbrahim Paşa Hamam Kitabesi (2005), *Nevşehir Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, S.1, Nevşehir.
- GÜL, Mustafa Fırat (2013), "Aksaray Tarihi Açısından Önemli Bir Şahsiyet: Abdullah Sabri Karter", *Erdem Dergisi*, Ankara
- GÜNDÜZ, Hüseyin (2007), "Nevşehirli Bir Hattat: Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nun Torunlarından Abdülkadir Saynaç Efendi", *Nevşehir Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, S.6, Nevşehir.
- GÜNDÜZ, Mahmut (1978), "Matbaanın Tarihçesi ve İlk Kur'an-ı Kerim Basmaları", *Vakıflar Dergisi*, S.12, Ankara.
- KAYA, Mustafa (2012), "Ürgüp'e Yerleşen Türk Boyları", *Nevşehir Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, S.15, Nevşehir.
- KOLAY, İlknur Aktuğ, "Dâmad İbrahim Paşa Külliyesi ((Nevşehir'de XVIII. Yüzyılın ilk yarısında yaptırılan külliye)", *DİA*, İstanbul.
- KOMİSYON (2004), *Nevşehir'in 50. Yılı*, Nevşehir.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad (1927), "Nevşehirli İbrahim Paşa'ya Dair Yeni Vesikalar", *Hayat Mecmuası*, C.I, S.69, s.162.
- PAKALIN, M. Zeki (1983), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- ÖZTUNA, Yılmaz (2011), *Osmanlı Devleti Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- SAĞCAN, Faruk, "Kapadokya'da Geleneksel Yerleşmelere Bir Bakış: Yerleşim Özellikleri ve Planlama Çalışmaları", *Nevşehir Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, S.10, Nevşehir.
- SEVİNDİK, Hüseyin (2005), "İlçe Merkezlerinin Kuruluş Efsaneleri", *Nevşehir Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, S.1, Nevşehir.
- SEZGİN, Uğur (2007), "Nevşehir'de Kayadan Oyma Mimari Çat Büyükkaya Cami", *Nevşehir Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, S.7, Nevşehir.
- ŞAHİN, İlhan (1997), "Nevşehir", *DİA*, İstanbul.
- Şemseddin Sami (1306), "İbrahim Paşa (dâmad)", *Kamusu'l-A'lam*, İstanbul.
- TAŞKALE, Faruk (2007), "Lâle (Tulipa)", *Nevşehir Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, S.7, Nevşehir.
- USLUBAŞ, Tolga (2007), *Alfabetik Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*, Karma yay, İstanbul.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.6., Türk Tarih Kurumu yay, İstanbul.

- YAYIM, Atilla (2005), "Nevşehirli Olmak", *Nevşehir Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, S.3, Nevşehir.
- YEŞİLÖZ, Zafer (2006), "Damat İbrahim Paşa'nın Kişiliği ve Osmanlı Devleti'nde Harem", *Nevşehir Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, S.6, Nevşehir.
- YEŞİLÖZ, Zafer (2013), "Nevşehir'in Yer Adları", *Nevşehir Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, S.16, Nevşehir.
- YOĞURAN, Mehmet, "Nevşehir ve Kapadokya Bölgesi Anahtar ve Kilit Sanatı", *Nevşehir Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, S.7, Nevşehir.

